

ขั้มมิกสังคมนิยม: ระบบการเมืองอุคคคติของพุทธทาสภิกขุ

ในบทที่แล้ว เราได้พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างธรรมะกับการเมือง ข้อวิพากษ์วิจารณ์ของท่านพุทธทาสต่อลัทธิชีวิตนิยม, ทุนนิยม ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย และสังคมนิยมมาร์กซิสต์ (คอมมิวนิสต์) แนวทางการนำธรรมะเข้ามาแก้ปัญหาข้อบกพร่องของระบบการเมือง การเมืองตามกฎของธรรมชาติ และบุคคลและสังคมที่พึงปรารถนาในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ ในบทนี้ ผู้วิจัยจะศึกษาถึง ขั้มมิกสังคมนิยม: ระบบการเมืองอุคคคติของพุทธทาสภิกขุ ซึ่งเป็นสิ่งที่ท่านพุทธทาสเสนอให้สังคมได้มีระบบการเมืองในลักษณะนี้ ถือได้ว่าเป็นใจความสำคัญมากอย่างหนึ่ง ในการแสดงความคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุ ดังนั้นในบทนี้ จะเป็นการศึกษาถึงความหมายและหลักการของขั้มมิกสังคมนิยม ผู้ปกครอง วิธีการในการปกครอง การนำความคิดขั้มมิกสังคมนิยมมาใช้ในประเทศไทย และในตอนท้ายของบทนี้ จะแสดงถึงลักษณะเด่นของความคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุ

ความหมายของขั้มมิกสังคมนิยม¹

ขั้มมิกสังคมนิยม เป็นคำรวมของคำว่า "ธรรมะ" หรือ "ขั้มมะ" กับคำว่า "สังคมนิยม" มีความหมายว่า "สังคมนิยมที่ประกอบอยู่ด้วยธรรม" ขั้มมิก แปลว่า ธรรม อธิก ห้าย ศัพท์ ที่มีความหมายว่า "ประกอบอยู่ด้วย" หรือ "เป็นไปกับ" สังคมนิยมมีความหมายถึงระบบการเมืองอย่างหนึ่งที่ท่านพุทธทาสได้พิจารณาว่า เป็นระบบการเมืองตามหลักพระศาสนา จึงที่ ท่านพุทธทาสได้กล่าวว่า "ศาสนาทุกศาสนามีหัวใจเป็นสังคมนิยม"² ท่านพุทธทาสได้ให้

¹ คำว่าขั้มมิกสังคมนิยม มีที่เขียนปรากฏอยู่ 2 แบบ คือ "ขั้มมิกสังคมนิยม" คำหนึ่ง และ "ธรรมิกสังคมนิยม" คำหนึ่ง มีความหมายเหมือนกัน ในที่นี้จะใช้คำว่า "ขั้มมิกสังคมนิยม"

² พุทธทาสภิกขุ, โคนัล เค.สแควเรอร์ บรรณาธิการ, "ประชาธิปไตยแบบสังคมนิยม" ใน ขั้มมิกสังคมนิยม (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2529), หน้า 19.

ความหมายของสังคมนิยมไว้ตามความเข้าใจของท่านว่า "สังคมนิยมควรจะเป็นความหมายของคำว่า politics โดยตรง เพราะ politics นี้หมายถึงปัญหาของคนมาก; สังคมก็คือคนมาก แล้ว "นิยม" ก็คือเพ่งเล็งเรื่องที่เกี่ยวข้องกับคนมากนั้น³

รวมความแล้ว ชัมมิกสังคมนิยม จึงหมายถึง "ระบบซึ่งสามารถจัดให้คนจำนวนมาก อยู่มั่นโดยผาสุก โดยใช้ธรรมะเป็นเครื่องมือหรือเป็นวิธีการในการจัดนั้น ๆ"

หลักการของชัมมิกสังคมนิยม

ท่านพุทธทาสได้ชี้ให้เห็นว่าธรรมชาติวิสุทธมีลักษณะของสังคมนิยม ธรรมชาติเกิดมาจากการรวมตัวของสิ่งหลายสิ่งเข้าด้วยกัน เริ่มจากการมีชีวิตในคอนเริ่มแรกเป็นสัตว์เซลล์เดียว และวิวัฒนาการต่อมาจนเป็นสัตว์หลายเซลล์มาโดยลำดับ ท่านพุทธทาสกล่าวว่า เจตนารมณ์สังคมนิยม ที่ธรรมชาติจัดให้มานั้น "สำหรับให้ถือเอาส่วนสัคนกันแคพอคิ คือกอบโกยไม่ได้"⁴ ท่านชี้ให้เห็นถึงธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตว่ามีลักษณะของการไม่สะสมส่วนเกิน ดังที่ท่านได้ยกตัวอย่างสภาวะธรรมชาติไว้ว่า:-

เราคนก จะเห็นมันกินอาหารเฉพาะที่กระเพาะมีไว้ให้เท่านั้นแหละ มันเก็บเกินกว่านั้นไม่ได้ มันไม่มีถุงฉาง กลางไปถึงมก แผลง มันก็ทำได้เพียงเท่านั้น ไปถึงต้นไม้ ต้นไม้ก็กินอาหาร กินน้ำได้เท่าที่ลำคัมมีอยู่ มันจะทำให้เกินนั้นไปไม่ได้ ฉะนั้นระบบที่ใครไม่สามารถดวงลำเข้าไปในสีหของผู้อื่น ไม่กอบโกยอะไรของใครได้ เป็นไปตามธรรมชาติ เป็นไปโดยอัทธินันท์ จึงทำให้สังคมนิยมได้ และเป็นสังคมนิยมเรื่อย ๆ จนมีต้นไม้มากมาย จนมีสัตว์เคี้ยวจวนมากมาย จนกระทั่งมีมนุษย์ขึ้นในโลกมากมาย เสรีภาพแห่งการกอบโกยถูกควบคุมไว้โดยน้ำมือธรรมชาติ เช่นนี้⁵

ดังนั้นหัวใจของระบบสังคมนิยม คือ การไม่สะสมส่วนเกิน ดังที่ท่านพุทธทาสได้กล่าวไว้ว่า "สปีทหรือเจตนารมณ์ของสังคมนิยมนี้ คือ ธรรมะของธรรมชาติ ธรรมะของธรรมชาติที่เป็นมาโดยธรรมชาติ ซึ่งเราจะมองเห็นว่านั่นเป็นความมุ่งหมายทางสังคมนิยม

³พุทธทาสภิกขุ, "สังคมนิยมตามหลักแห่งพระศาสนา" ใน ชัมมิกสังคมนิยม, หน้า 64.

⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 65-66.

แต่ว่าโดยไม่รู้สีกตัว มีหลักปฏิบัติซึ่งไม่รู้สีกตัวมาแต่ที่แรกจนกว่าจะรู้สีกตัว คือ การที่ไม่เอาส่วนเกิน"⁶

ท่านพุทธทาสเห็นว่า ชรรมชาติมีลักษณะที่ต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ดังเช่น ต้นไม้ใหญ่ เฟิร์น และตะไคร่น้ำ ต้องพึ่งพาอาศัยกัน เกื้อกูลกันจึงจะดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างปกติสุข "ถ้าต้นไม้ใหญ่ตายหมด หรือถ้าไม่มีเฟิร์น ไม่มีตะไคร้เหล่านี้ ก็ไม่มีความชุ่มชื้นพอที่จะให้ต้นไม้ยักษ์นั้นใหญ่โตโตได้"⁷

หลักการของขั้มมิกสังคมนิยม คือ "ทุกคนเจียคประโยชน์ของตนตามแต่จะเจียคได้ เพื่อประโยชน์แก่สังคม และไม่กอบโกยส่วนเกิน ใครมีอำนาจ มีกำลังส่วนเกินผลิตได้ แต่ส่วนที่เหลือจากที่ต้องกินต้องใช้ควรให้เป็นไป เพื่อประโยชน์แก่สังคม"⁸

ในการพิจารณาว่าสิ่งใดเป็นส่วนเกินนั้น ท่านพุทธทาสให้หลักว่า ส่วนเกินคือส่วนที่คนในสังคมจะเจียคให้เป็นประโยชน์แก่สังคมได้โดยไม่เคยครอน⁹ ท่านได้ยกตัวอย่างของการเจียคส่วนเกิน ให้เห็นอย่างง่าย ๆ ดังนี้.-

จะยกตัวอย่างว่า เด็กคนหนึ่ง ได้รับเงินไปใช้ที่โรงเรียน 50 สตางค์ต่อวัน นี้เขาจะต้องเจียคสัก 5 สตางค์ 10 สตางค์ให้เพื่อน; ก็ไม่เห็นว่าเขาจะเป็นอะไร เขาได้ 50 สตางค์ เขาจะกินมันเพียง 45 สตางค์ เขาก็ไม่ตาย; แต่เขาได้มีจิตใจอันใหม่ ทิวาเห็นแก่เพื่อน. ฉะนั้น 5 สตางค์นั้น ถือว่าเป็น ส่วนเกิน. ถ้าไม่อย่างนั้น เขาจะคิดว่า 50 สตางค์นี้ ก็ยังไม่พอ มาหนึ่งก็ยังไม่พอ เพราะฉะนั้น "ฉันไม่มีส่วนเกินที่จะเจียคให้ใคร" ถ้าว่ามีนิสัยที่จะเจียคส่วนเกินกันจริง ๆ แล้ว มันก็เจียคไปได้ 5 สตางค์ ให้เพื่อน.¹⁰

⁶พุทธทาสภิกขุ, "ประชาธิปไตยแบบสังคมนิยม" ใน ขั้มมิกสังคมนิยม, หน้า 20-21.

⁷ไพศาล วงศ์วรวิสิทธิ์, "ท่านพุทธทาสกับขั้มมิกสังคมนิยม" ใน พระประชาปสนุนชฌโม และคณะ. พุทธทาสกับคนรุ่นใหม่: เมื่อคนหนุ่มสาวถามถึงรากของความเป็นไทย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2523), หน้า 74.

⁸พุทธทาสภิกขุ. "ประชาธิปไตยแบบสังคมนิยม" ใน ขั้มมิกสังคมนิยม, หน้า 25.

⁹เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

¹⁰พุทธทาสภิกขุ, เมื่อธรรมครองโลก คำบรรยายประจำวันเสาร์ ที่ลานหินโค้ง ณ สวนโมกขพลาราม ไซยา ภาคอาสาฬหบูชา 2516 (กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร. 2523), หน้า 470.

โคนัล เค.สแวนเนอร์ ไกด์กล่าวถึงขั้มมิกสังคมนิยมว่ามีหลักการพื้นฐาน 3 ประการ คือ 1. ถือประโยชน์ของส่วนรวม 2. การควบคุมตัวเองและเชื่อเพื่อเชื่อแก่ต่อกัน และ 3. มีความเคารพนับถือและเมตตาการุณาต่อกัน หลักการแรกแสดงถึงเค้าโครงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองทั้งหมด หลักการที่สอง ควบคุมพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล และหลักการ ที่ 3 อธิบายถึงท่าทีที่เราพึงมีต่อชีวิตในทุกรูปแบบ¹¹

หลักการที่ถือประโยชน์ของส่วนรวม มีพื้นฐานที่ความคิดเปรียบเทียบสังคมนิยมว่าเป็นสภาวะของธรรมชาติ ซึ่งเพิ่งเล็งถึงส่วนรวม ท่านเปรียบเทียบกับร่างกายว่าถ้าหากอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายไม่ทำหน้าที่แล้ว ร่างกายจะเกิดเจ็บป่วยขึ้น เช่นเดียวกัน ความสงบเรียบร้อยของหมู่บ้านก็ขึ้นอยู่กับความร่วมมือร่วมใจของราษฎรในหมู่บ้านทั้งหมด ทั้งที่ท่านได้เปรียบเทียบว่า.-

. . . ในสากลจักรวาล มันก็เป็นระบบสังคมนิยม กวางๆไม่รู้ว่ามีมากมายเท่าไร ในท้องฟ้ามัน มันอยู่กันด้วยระบบสังคมนิยม มันถูกต้องอยู่ตามระบบของสังคมนิยม จักรวาลนั้นมันจึงรอกอยู่ได้ จักรวาลของเราเล็ก ๆ ที่มีพระอาทิตย์เป็นแม่ มีดาวเคราะห์นั้นที่รวมทั้งโลกนี้ด้วยเป็นบริวาร มันก็อยู่อย่างระบบสังคมนิยม แค่มันไม่มาถึงกับชนกัน!¹² . . .

ในทัศนะของท่านพุทธทาส ทุกสิ่งทุกอย่างจึงไม่สามารถอยู่โดยลำพังโดยไม่ต้องอาศัยผู้อื่น ดังนั้น ทุกคนในสังคม จึงควรที่จะร่วมมือกันประกอบสิ่งที่เป็นประโยชน์ โดยดีที่ว่า "เราเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย ภัยด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น"¹³ ท่านได้ให้ความหมายของคำว่า เศรษฐี ว่าในสมัยโบราณ เศรษฐีมีไค้หมายถึงผู้มีทรัพย์มาก แต่เศรษฐี หมายถึง "ผู้มีโรงทาน" . . . ถ้าเป็นมหาเศรษฐีก็ยิ่งต้องมีโรงทานมาก"¹⁴ คำว่า "ทาส" ในสมัยโบราณไม่ถูกกคชั้ ชมเหงเหมือนสมัยปัจจุบัน แต่เป็นทาสที่ไม่อยากไปจากเศรษฐี เพราะมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ช่วยกันผลิตและมีโรงทานบำรุงเลี้ยงดูกัน ตามความคิดของท่านพุทธทาสแล้ว ในสมัย

¹¹โคนัล เค.สแวนเนอร์, "บทนำ ขั้มมิกสังคมนิยมของท่านพุทธทาสภิกขุ" ใน ขั้มมิกสังคมนิยม, หน้า (42).

¹²พุทธทาสภิกขุ, "สังคมนิยมชนิดที่ช่วยโลกได้" ใน ขั้มมิกสังคมนิยม, หน้า 117.

¹³เรื่องเดียวกัน, หน้า 97.

¹⁴พุทธทาสภิกขุ, "สังคมนิยมตามหลักแห่งพระศาสนา" ใน ขั้มมิกสังคมนิยม, หน้า 79.

โบราณ มีลักษณะแนวคิดในทางสังคมนิยมมากกว่าสมัยปัจจุบัน ผู้คนในสมัยโบราณมีความเมตตา
กรุณาต่อสิ่งมีชีวิต ไม่เฉพาะแต่คนด้วยกันเท่านั้น ยังรวมไปถึงสัตว์ต่าง ๆ อีกด้วย ท่านได้แสดง
ทัศนะที่ว่า.-

ปู่ย่าตายายบรมโบราณเขาก็รู้เรื่องนี้ เพราะฉะนั้น เขาจึงสอนไปในทางที่ว่าให้กระทำ
ไปในทางที่ชีวิตทั้งหลายมันอยู่ด้วยกันได้ และเมตตาปรานีกันให้ถูกต้อง ตามกฎเกณฑ์
ของธรรมชาติ ที่มันมีอยู่เวลานี้ได้ก็เพราะมันทำสังคมนั้น สหกรณกัน ประพฤติประโยชน์
ร่วมกัน ที่เป็นมีมือของธรรมชาติ ถ้าไม่มีธรรมชาติอันนี้ มันก็ตายหมดแล้ว เราไม่ไ้มา
นั่งพูดกันอย่างนี้. . . สำหรับผู้รู้เรื่องนี้ก็ ยึดหลักนั้นแน่นแฟ้นยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้นเขา
จึงทำนาเผือก อย่างในประเทศอินเดียเขาทำข้าวให้มากไว้ ลิงกินเขาก็ไม่ว่าอะไร
เพราะเขาไ้ทำนาเผือกด้วย¹⁵

หลักการที่สอง หลักการควบคุมพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล ท่านพุทธทาสไ้เน้น
เรื่องความพอเหมาะพอดีในการดำรงชีวิตตามฐานะของแต่ละบุคคล โดยอาศัยหลักทางสาย
กลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา ไม่ทำตัวให้ฟุ้งเพื่อเห่อเหิมจนเกินไป จนเป็นเหตุให้ต้องกอบโกย
เอาส่วนเกินมาจากสังคม ท่านพุทธทาสไ้ยกตัวอย่างถึงการดำรงชีวิตของพระสงฆ์ว่าเป็น
แบบอย่างของขั้มมิกสังคมนิยม คือ พระสงฆ์จะต้องอยู่เป็นหมู่คณะ และต้องยึดธรรมวินัย ยึด
หลักสันโทษ ไม่มีการกอบโกยเอาส่วนเกิน ทางค่านเครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย อาหาร และ
ยารักษาโรค ซึ่งเป็นปัจจัย 4 ก็ถือหลักที่ว่าให้มีประโยชน์สูงสุด และมีความประหยัดมากที่สุด
ทั้งที่ท่านกล่าวไว้.-

พระพุทธองค์ทรงบัญญัติธรรมวินัย ทำให้เราเห็นไ้ที่ไ้เรียกว่า เป็นระบบที่ผูกพันกันไว้
เป็นหมู่คณะ ไม่แยกออกจากกันไป รู้ไ้ตรงคำว่า "สงฆ์" นั้นเอง คำว่า "สังฆะ"
แปลว่าหมู่ หรือพวก ไ้ไ้แปลว่า ไ้ยว คนไ้ยว เมื่ออยู่เป็นหมู่เป็นพวก มันก็ไ้
มีอะไรที่ไ้จะเป็นเครื่องมืยยึดเหนี่ยวหรือมีหลักธรรมสัจจะอันใดอันหนึ่ง ที่จะทำให้คณะสงฆ์
ตั้งอยู่ไ้เป็นหน่วยไ้ยว. . . อย่างระเบียบวินัยในพระพุทธศาสนา นี้ ก็ให้สันโทษ พอไ้
รู้จักพอไ้ในการที่จะเป็นอยู่ ยิ่งเป็นพระสงฆ์ไ้เป็นภิกษุละก็ ไ้รับการวางกฎเกณฑ์ไว้
เป็นพิเศษ ไ้ไ้กอบโกยส่วนเกิน. . . ไ้ไ้ยวอย่างเขนาเราจะไ้ยวมีจิ๋ว 3 ไ้ยว มี
มากกว่านั้นก็ไ้ยวเกิดปัญหายุ่งยากลำบาก ไ้ยวกับไ้ยวเป็นอาบัติ แม้แต่บาตรก็มีไ้ยวแค่เพียง
ใบไ้ยว ฎีกไ้ยวไ้ยวไ้ยวเพียงขนาด 12 คืบ 7 คืบ. . .¹⁶

¹⁵พุทธทาสภิกขุ, "สังคมนิยมชนิดที่ช่วยโลกไ้" ใน ขั้มมิกสังคมนิยม, หน้า
102-103.
¹⁶เรื่องไ้ยวกัน, หน้า 104-105.

และเชื่อเมื่อแต่ก่อน หลักการนั้นนับเป็นใจความสำคัญอย่างหนึ่งของขัมมิกสังคณนิยัม

เราอาจพิจารณาความคิด "ขัมมิกสังคณนิยัม" ของท่านพุทธทาสได้เป็นสองส่วนด้วยกัน ส่วนแรก ขัมมิกสังคณนิยัมในฐานะที่เป็นหลักการ ได้แก่ หลักการ การเห็นแก่ส่วนรวม การควบคุมตัวเองและเชื่อเมื่อแต่ก่อน และมีความเคารพนับถือและเมตตาการุณาต่อกัน ส่วนที่สอง เป็นส่วนที่ท่านพุทธทาสเสนอเกี่ยวกับระบบการเมือง ระบบการปกครอง ผู้ปกครอง วิธีการในการปกครอง และการนำความคิด "ขัมมิกสังคณนิยัม" มาใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในประเทศไทย ซึ่งจะได้มีการพิจารณาโดยลำดับไป

ผู้ปกครอง

ท่านพุทธทาสได้กล่าวถึงกำเนิดของสถาบันการปกครอง และการเกิดขึ้นของผู้ปกครองคนแรก โดยอธิบายตามหลักพุทธศาสนา ท่านได้อ้างข้อความในอัครัตถุสสุทฺต ในสุทนต์ปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค มาเพื่อแสดงว่า การเกิดขึ้นของผู้ปกครองคนแรก เกิดขึ้นจากความเห็นแก่ตัวของคนในสังคม จึงต้องมีผู้ปกครองมาทำหน้าที่ตัดสินลงโทษแก่ผู้ที่กระทำความผิด ผู้ปกครองคนแรกที่เกิดขึ้นนี้เรียกว่า "มหาสมมติ" คือ คนส่วนใหญ่เลือกให้เป็นผู้ปกครอง ก็มาเกิดบุคคลที่ทำให้สังคมพอใจให้เป็นคนแรกในโลก จนประชาชนเปล่งเสียงว่า "พอใจ พอใจ" บุคคลนี้สังคมเรียกว่า "ราชา" ท่านพุทธทาสเรียกว่าเกิดระบบสังคณนิยัมขึ้นเป็นครั้งแรก²⁰ คือ พระราชาที่ทำการเพื่อประโยชน์แก่สังคม จนประชาชนเกิดความพอใจ ท่านพุทธทาสมีความเห็นว่า ราชาที่มีหศิทธิราชธรรม เป็นสิ่งที่ประเสริฐสุดแล้วที่สังคมหนึ่งจะมีได้²¹

ความคิดเรื่องพระราชาผู้มีธรรม หรือ "ธรรมราชา" เป็นแนวความคิดทางพุทธศาสนา นับแต่สมัยหลังพุทธกาลได้ไม่นาน ท่านพุทธทาสได้อ้างถึงการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช ว่าเป็นราชาที่ประกอบด้วยหศิทธิราชธรรม มีความเมตตาต่อประชาชนใน

²⁰พุทธทาสภิกขุ, "สังคณนิยัมตามหลักแห่งพระศาสนา" ใน ขัมมิกสังคณนิยัม, หน้า 70.

²¹เสวี พงศ์พิศ, "ธรรมะกับการเมือง ท่านพุทธทาสกับสังคมไทย" วารสารธรรมศาสตร์ 10(มีนาคม 2524): 40.

ประเทศอย่างเสมอภาค ไม่กระทำตามอำเภอใจหรือกดขี่บีบบังคับ ยังได้ทำนุบำรุงผู้ชกสนทพพยั
 เคารพต่อทุกชีวิต กระทบสังข์และคนไม้ บำรุงสมณชีพราหมณ์ และมีไมตรีต่อเพื่อนบ้าน เป็นต้น
 แนวคิดเรื่องราชาที่มีธรรมนี้ได้สืบทอดมายังสังคมไทย ทั้งแต่สมัยสุโขทัย มีวรรณคดีทางศาสนา
 ที่แต่งขึ้นเพื่อสนับสนุนความคิดขรรมราชา ไก่แก้ว ไกรภูมิพระร่วง ความคิดเรื่องขรรมราชานี้
 ได้ตกทอดสืบทอดมาโดยลำดับ จนถึงสมัยปัจจุบัน ทศพิขราชขรรม ยังเป็นหลักขรรมสำหรับพระราชา
 ผู้ทรงขรรม

ท่านพุทธทาสเห็นว่า การทำผู้ปกครองที่มีขรรมเพียงคนเดียวนั้น ย่อมทำได้ง่ายกว่า
 การที่จะให้ผู้ที่อยู่ใต้ปกครองซึ่งเป็นคนจำนวนมากมีขรรม นอกจากท่านจะเสนอหลักทศพิขราช-
 ขรรมแล้ว ท่านพุทธทาสยังได้อ้างเรื่องในจักวักคิสุทร แสดงถึงขรรมของพระเจ้าจักรพรรดิ
 (จักรวรรคิวัตร) ท่านได้ให้ความเห็นว่า คนในสมัยโบราณมีการปกครองโดยอาศัยขรรม มี
 ขรรมเป็นธงชัย นอกจากนั้นท่านยังได้เสนอขรรมสำหรับผู้ปกครอง โดยอาศัยหลักขรรม
 อื่น ๆ ได้แก่ มรรคมืองค์ 8 โพชนงค์ 7 อิทธิบาท 4 ศีลสมาธิปัญญา เป็นต้น²² ซึ่งอาจจะ
 พิจารณาหลักขรรมสำหรับผู้ปกครองที่ท่านพุทธทาสได้เสนอไว้ดังต่อไปนี้.-

1. ทศพิขราชขรรม

ทศพิขราชขรรม หรือ ราชขรรม 10 คือ ขรรมของพระราชา กิจวัตรที่
 พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติ คุณขรรมของผู้ปกครองบ้านเมือง หรือขรรมของนักปกครอง²³
 มี 10 ประการ ดังนี้²⁴

- 1.1 ทาน การให้ คือ สละทรัพย์สินสิ่งของ บำรุงเลี้ยงช่วยเหลือประชาราษฎร์
- 1.2 ศีล ความประพฤติดีงาม เป็นปกติ
- 1.3 ปริจาคะ การบริจาค เป็นการให้ภายในทางจิตใจ เช่น เสียสละ
 ความสุขส่วนตัวเพื่อความสุขส่วนรวม

²² สัมภาษณ์ พุทธทาสภิกขุ, 22 เมษายน 2531.

²³ พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลขรรม
 (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2528), หน้า 285-287.

²⁴ พุทธทาสภิกขุ, ขรรมบรรยายชุดทศพิขราชขรรม (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
 สหมิตร, 2531), หน้า 25-29.

- 1.4 อหังการ ความถือตน
- 1.5 มัทวะ ความอ่อนโยน มีทั้งความอ่อนโยนภายนอก คือ อ่อนโยนต่อบุคคลซึ่งเข้ามาเกี่ยวข้องกับกาย และความอ่อนโยนภายใน คือความอ่อนโยนของจิตใจ
- 1.6 ศปะ ความเพียรเผาผลาญกิเลสและความชั่ว
- 1.7 อัถโกชะ ความไม่โกรธ
- 1.8 อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนทั้งต่อตนเองและผู้อื่น
- 1.9 ชันติ ความออกหนาท่องานที่ตรากตรำ
- 1.10 อวิโรธนะ ความไม่มีอะไรพิรุณ คือไม่ผิดไปจากแนวทางความถูกต้องถึงแม้ว่าท่านพุทธทาสจะเห็นว่า การให้ปู่ปกครองคนเดียวมิธรรม สามารถจะหาได้ง่ายกว่าการที่จะให้ประชาชนทั้งหมดมิธรรมก็ตาม แต่ท่านพุทธทาสก็ได้เสนอให้มีการตามรอยพระยุคลบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทศพิธราชธรรม ท่านพุทธทาสเสนอว่า ผู้ปู่ปกครอง ควรมีการดำเนินรอยตามพระยุคลบาทขององค์พระประมุข โดยใช้ทศพิธราชธรรม เป็นหลักธรรมสำหรับการปฏิบัติ เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่พระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติอยู่แล้ว เพื่อให้ "ถูกฝา ถูกตัว" และได้รับประโยชน์ร่วมกันทั้งหมดทั้งสิ้น เป็นสันติสุข และสันติภาพ²⁵

2. มรรคมืองค์ 8

มรรคมืองค์ 8 หรือ อัญฐังคิกมรรค หมายถึง ทางมืองค์แปดประการอันประเสริฐ
ไค้แก่²⁶

- 2.1 สัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ไค้แก่ ความรู้หรือวิสัยสังข์ 4 หรือเห็นไตรลักษณ์ หรือรู้กุศลและอกุศลมูล กับกุศลและอกุศลมูล หรือเห็นปฏิจสงฆูปบาท
- 2.2 สัมมาสังกัปปะ ความคำริชอบ ไค้แก่ เนกขัมมสังกัปปิ อพยายามสังกัปปิ อวิหิงสาสังกัปปิ (ความตริกปลอกจากกวม ความตริกปลอกจากการพยายาม ความตริกปลอกจากการเบียดเบียน)

²⁵พุทธทาสภิกขุ, ธรรมบรรยายชุดทศพิธราชธรรม, หน้า 35.

²⁶พระราชวรมุนี, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, หน้า 251-252.

2.3 สัมมาวาจา เจรจาชอบ ไก่แก่ วจีสุจริต 4 (เว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพื่อใจ)

2.4 สัมมากัมมันตะ การกระทำชอบ ไก่แก่ กายสุจริต 3 (เว้นจากการปลงชีวิต เว้นจากถือเอาของที่เขามิได้ให้โดยอาการขโมย เว้นจากการประพฤติผิดในกาม)

2.5 สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ไก่แก่ เว้นมิฉ้อฉล ประกอบสัมมาชีพ

2.6 สัมมาวายามะ พยายามชอบ ไก่แก่ ปธาน หรือ สัมมปธาน 4 (สังวรปธาน-เพียรระวังยับยั้งมาปอกุศลธรรม, ปหานปธาน-เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว, ภาวนापธาน-เพียรเจริญทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมีขึ้น, อนุรักษนาปธาน-เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้คงมั่น และให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไพศาล)

2.7 สัมมาสติ ระลึกชอบ ไก่แก่ สติปฏิฐาน 4 (การตั้งสติกำหนดพิจารณา กาย การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต และการตั้งสติกำหนดพิจารณาธรรม)

2.8 สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ ไก่แก่ ฌาน 4 (ปฐมฌาน, ทุคิยฌาน, คตติยฌาน, จกุกถฌาน)

องค์ 8 ของมรรคจักเข้าเป็นไตรสิกขาได้ คือ ข้อ 3-4-5 เป็นศีล ภาวะแห่งความเป็นปกติ ข้อ 6-7-8 เป็นสมาธิ ข้อ 1-2 เป็นปัญญา จะเห็นได้ว่าท่านพุทธทาสเน้นถึงแก่นของพุทธศาสนา คือ ถ้าผู้ปกครองมีธรรม คือ มรรคมีองค์ 8 แล้ว ย่อมจะเป็นหนทางนำไปสู่การพ้นทุกข์ (ตามหลักอริยสัจ 4) ของสังคม คือ สามารถใช้ธรรมะเข้าแก้ปัญหทางสังคมและการเมืองได้ และจก้นำไปสู่ความสงบสุขและสันติภาพในที่สุด

3. ศีล สมาธิ ปัญญา

ศีล สมาธิ ปัญญา หรือ ไตรสิกขา คือข้อที่จะต้องศึกษา หรือข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ ปีกหคอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุ จุทหมายสูงสุดคือพระนิพพาน²⁷

²⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 127.

ศีล สมาธิ ปัญญา หรือ ไตรสิกขา มี 3 ประการ คือ²⁸

- 3.1. อธิศีลสิกขา ศึกษาศีล ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติ
อย่างสูง
- 3.2. อธิจิตตสิกขา ศึกษาจิต ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมจิตเพื่อให้เกิด
คุณธรรมเช่นสมาธิอย่างสูง
- 3.3. อธิปัญญาสิกขา ศึกษาปัญญาอันยิ่ง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญา
เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง

4. โภชณงค์ 7

ธรรมที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ หรือ โภชณงค์ 7 คือ²⁹

- 4.1 สติ ความระลึกได้ สำนึกพร้อมอยู่
- 4.2 ขัมมวิจยะ ความเห็นธรรม ความสอคล้องสืบค้นธรรม
- 4.3 วิริยะ ความเพียร
- 4.4 ปิติ ความอิ่มใจ
- 4.5 บัณฑิติ ความสงบกายสงบใจ
- 4.6 สมาธิ ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วในอารมณ์
- 4.7 อุเบกขา ความมีใจเป็นกลางเพราะเห็นตามเป็นจริง

5. อธิขีบาท 4

อธิขีบาท 4 คือ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มี 4 ประการ
ได้แก่³⁰

- 5.1 ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้น
อยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 127.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 23.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 186-187.

5.2 วิริยะ ความเพียร คือ ชยันหมั่นปะทะกับสิ่งนั้นด้วยความพยายาม
เข้มแข็งออกทน เอาชนะไม่ทอดอย

5.3 จิตตะ ความคิด คือ ทั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิด
เอาจิตผูกใจ ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป

5.4 วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือ ทกลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณา
ใคร่ครวญ ตรวจสอบหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์
คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น

หลักธรรมต่าง ๆ ที่ท่านพุทธทาสเสนอให้ปลูกครองพึงมี เป็นหลักธรรมที่ท่านเห็นว่า
ปลูกครองที่มีธรรม ควรจะโคมีธรรมต่าง ๆ เหล่านี้ เพื่อที่จะปลูกครองบ้านเมืองให้มีความสงบ
ร่มเย็น ในหลักธรรมต่าง ๆ ที่ท่านพุทธทาสได้เสนอนั้น ท่านเห็นว่าหลักธรรมหมวดศัพทพิชราช-
ธรรมมีความเหมาะสมสำหรับสังคมไทยมากที่สุด เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่พระเจ้าอยู่หัว
ได้ทรงปฏิบัติอยู่แล้ว ตามพระบรมราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อวันที่
5 พฤษภาคม พุทธศักราช 2493 ความว่า "เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์
สุขแห่งมหาชนชาวสยาม" ซึ่งความข้อนี้ได้เป็นที่ประจักษ์ต่อพสกนิกรโดยทั่วไปถึงการปฏิบัติ
ตามพระบรมราชปณิธานของพระองค์

วิธีการในการปกครอง

ท่านพุทธทาสได้ตั้งข้อสังเกตว่า วิธีการประชาธิปไตยนั้นมีข้อบกพร่องบางประการ
เพราะว่า "ประชาธิปไตยมันโอเอ้ ไม่ทำประโยชน์ให้ทันแก่เวลา"³¹ ดังนั้นหากมีการปกครอง
โดยวิธีเผด็จการ ให้อำนาจแก่บุคคลคนเดียวที่ตัดสินใจ ท่านเห็นว่าจะทำให้การดำเนินการ
ของระบบการเมืองเป็นไปได้ และมีประสิทธิภาพ จะช่วยให้เกิดผลอย่างรวดเร็ว เพราะไม่
ต้องเสียเวลา ต้องผ่านขั้นตอนต่าง ๆ มากมาย และยังคงจะเหมาะสมกับประชาชนที่ยังไม่มีธรรม
อีกด้วย³² นอกจากนี้ ในการหาผู้ปกครองที่มีธรรมมาปกครองโดยวิธีเผด็จการ ยังจะสามารถ
แสวงหาได้ง่ายกว่าการที่จะทำให้คนทั้งประเทศมีธรรมและรู้จักปกครองได้ ในทัศนะของท่าน
นั้น ประชาธิปไตยจะก่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติได้ ประชาชนส่วนมาก จะต้องมีธรรม และรู้จัก

³¹ พุทธทาสภิกขุ, "สังคมนิยมหลักแห่งพระศาสนา" ใน ขัณมิกสังคมนิยม, หน้า 75.

³² โปศาล วงศ์วรวิสิทธิ์, "ท่านพุทธทาสกับขัณมิกสังคมนิยม" ใน พุทธทาสกับ
คนรุ่นใหม่: เมื่อคนหนุ่มสาวถามถึงรากของความเป็นไทย, หน้า 67.

สิทธิหน้าที่ของคน

ท่านพุทธทาสได้ยกตัวอย่างวิธีการปกครองของพระพุทธเจ้า และพระเจ้าอโศกมหาราช มาเป็นตัวอย่างในการแสดงวิธีการปกครองแบบเผด็จการโดยธรรม ในกรณีของพระพุทธเจ้า ท่านพุทธทาสเห็นว่า พระพุทธเจ้ามีจุดมุ่งหมายอยู่ที่สังคมนิยม โดยถือสงฆ์เป็นใหญ่ (ถือส่วนรวมเป็นใหญ่) แต่วิธีการปกครองเป็นแบบเผด็จการ ไข่เรื่องนี้ท่านพุทธทาสแสดงทัศนะว่า.-

ส่วนข้อที่ว่าพระพุทธเจ้าท่านมีระบบสังคมนิยม แต่วิธีปฏิบัติงานเป็นเผด็จการนั้น ก็เป็นอย่างไรก็ตามมาแล้วว่า ประชาธิปไตยมันโอเอ๋ ไม่ทำประโยชน์ไ้ทันแก่เวลา เมื่อเห็นว่าอย่างนั้นถูกต้องแล้ว มันต้องมีการบังคับและให้ทำทันที วิธีปฏิบัติงานของพระพุทธเจ้าท่านจึงเป็นเผด็จการ ต้องทำอย่างนั้นแหละ ต้องทำอย่างนั้นและต้องทำทันที ฉะนั้นจึงมีวินัยหลายข้อที่ไม่ยอมดัดเพี้ยนแก่เวลา หรือไม่ยอมให้แก้ตัว ให้ผูกเว่นอะไรท่านองนั้น มีหน้าพระองค์เองก็ทรงบัญญัติว่าทรงอยู่เหนือวินัย เช่นเดียวกับที่วาทกรรมสมัยโนนเขาบัญญัติไข่แก่ประชาชน ไม่ใช่แก่พระราชา³³

ท่านพุทธทาสได้ยกตัวอย่างต่อไปถึงการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชของอินเดีย ซึ่งใช้วิธีเผด็จการ ท่านมีความเห็นว่าพระเจ้าอโศกมหาราชมิใช่ทรราช ที่ไ้สั่งฆ่าพระสงฆ์ที่มีการประพฤติปฏิบัติไม่ถูกต้อง แต่เป็นเรื่องของการเผด็จการเพื่อประโยชน์ของสังคมส่วนรวม มิใช่ประโยชน์ของตัวผู้ปกครองเอง ท่านมีความเห็นว่า.-

. . . พระสงฆ์จำนวนหนึ่งถูกฆ่าไปโดยเหตุที่ว่า พระเจ้าอโศกยืนยันให้มีการประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้อง ฝ่ายเจ้าหน้าที่ผู้รับใช้ ผู้ปฏิบัติงาน เขาจะทำสะเพร่าไป หรือก็เกินไป หรือว่าถูกต้องกับเรื่องแล้วก็ได้ เขาฆ่าพระสงฆ์ที่เป็นมิชฌาติฎฐิเสียจำนวนหนึ่ง

แต่พระเจ้าอโศกมหาราชนี้ไม่ใช่ทรราช เพราะเป็นผู้กระทำทุกกระเบียดนิ้ว เพื่อประโยชน์แก่สังคม . . . สิ่งที่จะบังคับให้ทำนั้น ตามที่จะเป็นประโยชน์แก่สังคมล้วน ๆ ก็รวมความได้ว่า ไม่ไ้ทำเพื่อตัวเอง³⁴

³³พุทธทาสภิกขุ, "สังคมนิยมตามหลักแห่งพระศาสนา" ใน ขัณมิกสังคมนิยม, หน้า 75.

³⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 77-78.

ท่านพุทธทาสมีความคิดที่ว่า วิธีเบ็ดเตล็ดในการปกครองนั้น สามารถสร้างผลงานที่ดีขึ้นมาได้ ท่านได้ยกตัวอย่างถึงการสร้างวัดสมุหนิมิต คำบลพุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี ว่าเป็นอนุสรณ์ของการใช้วิธีเบ็ดเตล็ด โดยวัดนี้สร้างเสร็จสมบูรณ์ภายใน 4 เดือน ท่านได้ให้ข้อสังเกตว่า ". . . นี้ต้องมีวิธีทำงานอย่างเบ็ดเตล็ด แม้มันถูกเขียนหลังบ้างก็ไม่เป็นไร ที่ทราบมาคงไม่เกิน 10 คนที่ถูกเขียน ไม่มีใครถูกฆ่า เขาทำกันอย่างระมัดระวังทั้งหัวเมืองนี้ ก็พันก็หมื่นคน ก็สุกแท้ มาทำให้เสร็จภายใน 4 เดือน. . . อยากให้ไปคุยกับนั้นว่า ผลดีของเบ็ดเตล็ดเป็นอย่างไร"³⁵

ท่านพุทธทาสได้ให้ข้อสรุปที่ว่า ในการปกครองจะต้องให้คนมีธรรมะเป็นผู้เบ็ดเตล็ด ซึ่งท่านก็มีใจหวังว่าหลักการต่าง ๆ ที่ท่านเสนอ จะสอดคล้องกับความคิดของนักวิชาการตะวันตกหรือไม่ ท่านกล่าวว่า "ถ้าคนดีเบ็ดเตล็ดนั้นแหละยิ่งดี ถ้าคนเลวก็ใช้ไม่ได้ แล้วเมื่อระบบสังคมนิยมนี้ มันต้องมีเครื่องมือเขียนเบ็ดเตล็ด พระราชาที่มีศัพทราชาธรรม จะเป็นผู้เบ็ดเตล็ดที่ดีที่สุดเลย แต่ว่าเรื่องอย่างนั้นคงไม่มีในตำราบบการเมืองของพวกฝรั่งที่เขียนให้เราเรียน เพราะในหมู่ฝรั่งอาจจะไม่มีพระราชาประเภทนี้เลยก็ได้"³⁶

ตามทัศนะของท่านพุทธทาส เบ็ดเตล็ดมีลักษณะกว้าง ๆ 2 ประการ คือ³⁷

1. การมีผู้ปกครองคนเดียวบริหารประเทศโดยไม่จำกัดขอความเห็นชอบจากประชาชน
2. ประชาชนถูกจำกัดสิทธิ ไม่อาจทำคามใจปรารถนาได้ทุกอย่าง

ผู้เบ็ดเตล็ดตามความคิดของท่านพุทธทาส เป็นผู้ที่ใช้ธรรมแก้ปัญหาคำต่าง ๆ ท่านเห็นว่า "เราจะใช้กำลังอาวุธ เบ็ดเตล็ดลงไป มันก็อาจจะเร็ว เพราะว่ามันไม่มีเหตุผล ไม่มีรากฐานที่ดี. . . มันมีอยู่ทางเดียวคือต้องใช้กำลังของธรรมะนั่นเอง. . . ใช้กำลังของ

³⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 83.

³⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 83-84.

³⁷ไพศาล วงศ์วรวิสิทธิ์, "ท่านพุทธทาสกับธรรมมิกสังคมนิยม" ใน พุทธทาสกับคนรุ่นใหม่: เมื่อคนหนุ่มสาวถามถึงรากของความเป็นไทย, หน้า 66-67.

ธรรมะนั้นแหละจะปฏิบัติโลกจะดีกว่าใช้อาวุธ³⁸

การที่ผู้ปกครองในอุคคคติของท่านพุทธทาสจะใช้อำนาจเผด็จการอย่างเต็มที่ และหลีกเลี่ยงการใช้อาชญา ท่านพุทธทาสก็ได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า หากมีความจำเป็น ต้องใช้อาชญาหรือการลงโทษแล้ว การลงโทษที่ดีที่สุด คือ "การฆ่าตามแบบของพระพุทธเจ้า" คือ การที่สังคมนิยม "พรหมทัณฑ์" ไม่ยุ่งเกี่ยวกับบุคคลที่กระทำผิดอีกต่อไป ท่านเห็นว่าในทางปฏิบัติ การใช้อำนาจหากอิงศีลธรรม เพื่อประโยชน์ของศีลธรรม ก็ยังเป็นสิ่งที่ดีกว่าการใช้ อำนาจที่ไม่เป็นไปเพื่อศีลธรรม ความข้อนั้นท่านครอบคลุมไปถึงการทหาร และการสงครามที่มี เจตนาเพื่อศีลธรรมด้วย ท่านเห็นว่าไม่มีการทำสงครามเพื่อศีลธรรมอยู่เลยในปัจจุบันนี้³⁹ ท่านพุทธทาสเรียกการปกครองที่ผู้ปกครองใช้ชีวิตโดยมีศีลธรรม มุ่งประโยชน์ของ ผู้ที่อยู่ใต้ปกครองเป็นสำคัญ ว่า "ขัณมิกสังคมนิยมเผด็จการ"

ท่านพุทธทาสเห็นว่า ในปัจจุบันนี้ โลกมนุษย์กำลังออกนอกแนวทางแห่งความถูกต้อง หรือคลองแห่งธรรม ไปเสีย ด้วยอำนาจของความลุ่มหลงในรสอร่อยของวัตถุ ความเห็นแก่ตัว ทำให้โลกมนุษย์เต็มไปด้วยการเอารักเอาเปรียบซึ่งกันและกัน มีการชกแย้งและต่อสู้กัน ไม่มี ภาวะแห่งความสงบ และสันติภาพ ดังนั้น ท่านจึงแนะนำให้ "ถอยหลังเข้าคลอง" กลับมาสู่ ความถูกต้อง โดยการพิจารณาส่งสิ่งที่ผิดในอภิป มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ใน ปัจจุบัน โดยเฉพาะหลักการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน และมนุษย์กับ ธรรมชาติ โดยที่ธรรมชาติมีหลักการของสังคมนิยม มนุษย์จึงควรปฏิบัติให้สอดคล้องกับภาวะ แห่งธรรมชาติด้วย การ"ถอยหลังเข้าคลอง"ตามทัศนะของท่านพุทธทาส จึงมิใช่เป็นการนำ เรื่องล้าสมัยมาใช้แต่อย่างใด หากแต่เป็นการนำหลักการที่เหมาะสมในอภิป มาเป็นแนวทาง สำหรับปัจจุบัน

³⁸พุทธทาสภิกขุ, ศีลธรรมกับมนุษย์โลก คำบรรยายประจำวันเสาร์ ภาคมาฆบูชา ๗ ลานหินโค้ง เชียงดาวพุทธทาสถาวร ส่วนโมกขพลาราม ไซยา ระหว่าง 1 มกราคม-29 มีนาคม 2519 (กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร, 2520). หน้า 473.

³⁹พุทธทาสภิกขุ, ธรรมสังัจจายน์ คำบรรยายประจำวันเสาร์ ภาควิสาขบูชา ที่ลานหินโค้ง ๗ ส่วนโมกขพลาราม ไซยา ระหว่างวันที่ 5 เมษายน ถึงวันที่ 28 มิถุนายน 2518 (กรุงเทพมหานคร: การพิมพ์พระนคร, 2521), หน้า 175.

การนำความคิด "ซิมมิกสังคมนิยม" มาใช้ในประเทศไทย

ท่านพุทธทาสเห็นว่าประเทศไทยควรมีระบบการเมืองแบบซิมมิกสังคมนิยม ไม่เช่นนั้นแล้วจะไปไม่รอด⁴⁰ ถ้าหากว่าประเทศไทยมีการปกครองระบบนี้ จะทำให้ประเทศไทยสามารถยืนหยัดต้านทานกระแสของลัทธิทุนนิยมและคอมมิวนิสต์ได้ เปรียบเสมือนกับการ "จุกไฟบ้าน รับไฟป่า" ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า.-

ประเทศเล็ก ๆ เรา ถ้ามีระบบการปกครองแบบสังคมนิยมซิมมิกะเชิงจักรนี้ มันจะเหมือนกับจุกไฟบ้านไว้เสร็จแล้ว ไฟป่าก็ไม่ต้องกลัว ไฟป่าก็คือสังคมนิยมบ้าเลือดที่กำลังระบุกอยู่ในโลกเวลานี้ หรือแม้ที่สุดแก่ระบุนายทุน เราก็ควรจะถือว่าเป็นไฟป่า ถ้าจะรับหน้าไฟป่าก็ต้องจุกไฟบ้าน คือ ซิมมิกสังคมนิยม ถ้าเรามีระบบสังคมนิยมซิมมิกเชิงจักรนี้ เราจะรับหน้าไฟป่าแก่ลัทธิทุนนิยมและลัทธิบ้าเลือดแก่แก่นของชนชั้นกรมาชีพบางประเภทก็ตาม. . . เมื่อเรามีระบบสังคมนิยมที่ถูกตั้งอยู่แล้ว ก็จะเหมือนกับจุกไฟบ้านไว้รอบบ้านเสร็จแล้ว ไฟป่าชนิดไหนมาทำอันตรายก็ไม่ไค้. . . ประเทศเล็ก ๆ นั้นก็ไม่มีทางเลือกอย่างอื่น นอกจากที่เราจะ "จุกไฟบ้าน รับไฟป่า" ก็คือรับจักระบบสังคมนิยมที่ถูกตั้ง และให้ทันแก่เวลา⁴¹

ท่านพุทธทาสได้เสนอหลักการของสหประชาธรรม เป็นธรรมที่ผู้อยู่ใต้ปกครองควรคำนึงรอยตามพระยุคลบาทของพระเจ้าอยู่หัว เพื่อความสุขและประโยชน์ของส่วนรวม ถึงแม้ว่าท่านพุทธทาสจะมีได้เสนอแนวคิดไว้อย่างเกินชั้หนักในการนำระบบการเมือง "ซิมมิกสังคมนิยม" มาใช้ในประเทศไทยก็ตาม แต่ท่านก็เสนอว่า การปกครองระบบไหนก็ได้ถ้ามีธรรมมากกว่ากับถือว่าเป็นระบมที่ดีทั้งนั้น ประเทศไทยมีการปกครองระบอมประชาธิปไตย ท่านพุทธทาสจึงเสนอให้มีการปกครองแบบ "ซิมมิกประชาธิปไตย" คือ ทั้งผู้ปกครอง และพลเมืองค่างมีธรรม ท่านพุทธทาสกล่าวว่าพื้นฐานที่ทำให้เกิดการ เมืองไม่มีคุณธรรม มาจากประชาชนเลือกผู้แทนที่ไม่มี

⁴⁰พุทธทาสภิกขุ, "สังคมนิยมตามหลักแห่งพระศาสนา" ใน ซิมมิกสังคมนิยม,

หน้า 89.

⁴¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 90-91.

ธรรมเข้าไปในสภา สาเหตุที่ประชาชนเลือกผู้แทนที่ไม่มีธรรม ก็เนื่องมาจากประชาชน มีความเห็นแก่ตัว เห็นแก่อามิสสินจ้าง และเกรงกลัวอิทธิพลต่าง ๆ การแก้ปัญหานี้อยู่ที่ว่า ต้องทำให้ประชาชนไม่เห็นแก่ตัว⁴² จึงจะเลือกผู้แทนที่ไม่เห็นแก่ตัวเข้ามาในสภาได้

ต่อคำถามที่ว่า เราสามารถจัดระบบการเมืองที่มีธรรมะ ไม่ว่าจะเป็นขัณมิกสังคมนิยม หรือขัณมิกประชาธิปไตย ได้อย่างไร ท่านพุทธทาสไม่ได้ให้คำตอบไว้อย่างแจ่มชัดนัก แต่ท่านกล่าวว่า "ท่าเมื่อไรก็เป็นเมื่อนั้น"⁴³ สำหรับคำถามที่ว่าในการจัดระบบการศึกษาให้เป็นไปเพื่อทำลายความเห็นแก่ตัว หรือมุ่งประหารสัญชาตญาณอย่างสัตว์นั้น สถาบันหรือองค์กรใดควรเป็นผู้รับผิดชอบในหน้าที่นี้ ท่านพุทธทาสไม่ได้เสนอในเรื่องนี้ แต่ท่านกล่าวว่า สถาบันสงฆ์ควรรับผิดชอบบ้าง แต่สถาบันสงฆ์ไม่มีอำนาจพอที่จะจัดการกับปัญหาดังกล่าวได้ เรื่องนี้จึงต้องขึ้นอยู่กับผู้มีอำนาจในการจัดระบบการศึกษา

นอกจากนั้น ท่านพุทธทาสยังได้เสนอแนวทางการจัดระบบนิเวศน์วิทยา โดยเสนอว่า "เราควรอยู่กันเป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ คล้ายธรรมชาติให้มากที่สุด อย่ำรวมกันเป็นบ้านเมือง อย่ำรวมกันเป็นนคร อย่ำรวมกันเป็นมหานครที่เป็นกงบ้ำ มันยังเป็นมหานครเท่าไร มันยังเป็นกงบ้ำ มากยิ่งขึ้นเท่านั้น อย่ำอย่างหมู่บ้านเล็ก ๆ เรื่อยไปก็ยิ่งบ้านน้อยลงจนไม่บ้ำเลย"⁴⁴ ท่านเห็นว่า สังคมที่อยู่กันเป็นเมืองใหญ่ ๆ มักก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมามากมาย ความคิดเรื่องการจัดระบบนิเวศน์วิทยาในส่วนนี้ ท่านกล่าวว่าท่านไม่ได้คิดเอง แต่ท่านอ่านงานของมหาตมา คานธี ที่ได้แสดงความคิดนี้ไว้แล้ว ท่านมีความเห็นด้วย จึงแสดงความคิดนี้ออกมา⁴⁵

⁴² คำว่าเห็นแก่ตัว ในทัศนะของท่านพุทธทาส คือเห็นแก่ประโยชน์ของตัว กลุ่มของตัว ในทางเบียดเบียนผู้อื่น รวมทั้งเบียดเบียนตนเองด้วย (ตรงกับคำว่า selfishness) ส่วนการเห็นแก่ตนเองเพื่อความเจริญของตน เพื่อความก้าวหน้าพัฒนาอย่ง ๆ ขึ้นไปนั้น เรียกว่า การเคารพตนเอง (self respect)

⁴³ สัมภาษณ์ พุทธทาสภิกขุ, 22 เมษายน 2531.

⁴⁴ พุทธทาสภิกขุ, ธรรมะกับการเมือง, หน้า 184-185.

⁴⁵ สัมภาษณ์ พุทธทาสภิกขุ, 25 พฤศจิกายน 2532.

ลักษณะเด่นของความคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุ

จากแนวความคิดในการวิพากษ์วิจารณ์ระบบการเมืองในปัจจุบัน การนำธรรมะเข้าแก้ปัญหาข้อบกพร่องทางการเมือง และความคิดเรื่องระบบการเมืองแบบธัมมิกสังคมนิยมของท่านพุทธทาสภิกขุ กังวลที่ไต่ถามมาข้างต้นแล้วนั้น เมื่อนำมาวิเคราะห์ลักษณะประการต่าง ๆ ของแนวความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสแล้ว จะพบว่า ลักษณะเด่นของความคิดทางการเมืองของท่าน สามารถจำแนกได้เป็น 6 ประการ ควบคู่กันคือ.-

1. ความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสอยู่ภายใต้กรอบอิทธิพล และอยู่บนพื้นฐานทางพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ กล่าวคือพุทธศาสนามีอิทธิพลอย่างกว้างขวางต่อการสร้างสรรค์ความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาส เนื่องมาจากท่านได้รับการอบรมกล่อมเกลาจากครอบครัวที่เคร่งครัดในการนับถือพุทธศาสนา ประกอบกับนิสัยของท่านมักไปในทางธรรม ประสพการณ์ที่ท่านได้รับตั้งแต่เด็กจนกระทั่งเติบโตเป็นผู้ใหญ่ เอื้ออำนวยต่อการรับเอาความคิดทางพุทธศาสนาเข้าไปเป็นพื้นฐานของแนวคิดของท่าน การที่ท่านเป็นภิกษุในพุทธศาสนา ท่านย่อมจะได้รับการถ่ายทอดแนวความคิดบางประการจากความคิดทางพุทธศาสนาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

แนวความคิดที่ท่านพุทธทาสได้รับการถ่ายทอดมาจากพุทธศาสนาที่เห็นได้ชัดก็คือเรื่องความเป็นมาของการมีระบบการเมือง และการปกครองในโลกที่มีสาเหตุมาจากการที่มนุษย์เริ่มมีกิเลส เริ่มมีการสะสมส่วนเกินในการบริโภค จึงทำให้มนุษย์รวมตัวกันเลือกผู้ปกครองขึ้นมาทำหน้าที่รักษาความสงบสุขให้แก่มวลมนุษย์ ที่เรียกว่า พระยาสมมติราชา แนวความคิดเช่นนี้คือสิ่งที่มีอยู่แล้วในคัมภีร์ของพุทธศาสนา คือ อัครคัมภีร์สุตตรปิฎก ที่ฉนิกาย ปาฎิกวรรค จึงเป็นสิ่งที่ชัดเจนได้ว่า แนวความคิดนี้ท่านพุทธทาสได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนาโดยตรง

นอกจากนี้ โดยเนื้อแท้ของคำสอนทางพุทธศาสนานั้น ต้องการเน้นให้คนในสังคมมีศีลธรรม หลักคำสอนเช่นนี้จึงมีส่วนมากำหนดกรอบแนวความคิดของท่านพุทธทาส ให้นุ่งเน้นการสร้างศีลธรรมขึ้นมาในหมู่คน ทำให้ท่านพุทธทาสนำเอาหลักธรรมมาเป็นข้อกำหนดในการวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ ของท่าน ทั้งว่าการเมืองคืออะไร อย่างไรถึงจะเรียกว่าระบบการเมืองที่ดี และผู้ปกครองแบบใดจะเป็นผู้ปกครองที่ดี ซึ่งข้อสรุปที่ได้จากท่านพุทธทาสก็จะเป็นเรื่อง

ของธรรมทั้งสิ้น กล่าวคือธรรมจะเป็นเครื่องกำหนดในสิ่งทุกอย่างตามแนวความคิดของท่าน พุทธทาส แม้แต่ระบบการเมืองแบบฆัมมิกสังคมนิยมตามแนวความคิดของท่านพุทธทาสนั้นก็ เป็นส่วนหนึ่งที่มาจากธรรมนั่นเอง

ในเรื่องคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นผู้ปกครองในอุดมคติของระบบการเมืองแบบฆัมมิกสังคมนิยม ซึ่งท่านพุทธทาสกำหนดว่าควรจะเป็นผู้ปกครองที่มีธรรม หรือธรรมราชานั้น ก็เป็นลักษณะของผู้ปกครองที่ดีในทัศนะของพุทธศาสนา ที่ให้ผู้ปกครองต้องยึดถือธรรม เป็นเครื่องมือในการปกครอง เพื่อยังประโยชน์สุขแก่ประชาชนโดยทั่วไป ความคิดเกี่ยวกับผู้ปกครองนี้ นอกจากจะเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นส่วนหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อความคิดในเรื่องผู้ปกครองของไทยมาแต่โบราณด้วย

ในประเด็นเรื่องหลักการของสังคมนิยมในพุทธศาสนา ก็เป็นสิ่งที่ท่านพุทธทาสได้รับการถ่ายทอดมาจากพุทธศาสนา การดึงเอาหลักการในพุทธศาสนามาใช้เป็นอุดมการณ์ หรือสนับสนุนความคิดทางการเมืองนั้น มิใช่มีแต่เฉพาะในแนวความคิดของท่านพุทธทาสเท่านั้น ความคิดเช่นนี้มีปรากฏอยู่ทั่วไปในประเทศพุทธศาสนา โดยเฉพาะประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อาทิเช่น ในพม่าสมัยอนุ ในกัมพูชาสมัยเจ้านโรดมสีหนุ ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2493 จนถึง 2503 เป็นต้น

นอกจากพุทธศาสนานิกายเถรวาทแล้ว ท่านพุทธทาสยังได้นำแนวความคิดทางพุทธศาสนานิกายมหายาน นิกายเซน และคริสตศาสนา มาใช้ในการแสดงความคิดทางการเมืองของท่านอีกด้วย ทางค่านิยมพุทธศาสนานิกายมหายาน ท่านได้อ้างถึงโพธิสัตว์ธรรมในการเป็นธรรมสำหรับนักการเมือง (โพธิสัตว์ธรรม ได้แก่ สุทธิ-ความบริสุทธิ์ ปัญญา-ความรู้ เมตตา-ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข และขันติ-ความอดทน) ทางค่านิยมเซน ท่านได้นำวิธีการพูดแบบเซนมาใช้ในการเผยแพร่ความคิดของท่าน เป็นการพูดที่กระตุ้นเร้าให้ผู้ฟังสนใจ และบางครั้งมีนัยที่ซัดกันในตัวเอง เช่น คำพูดที่ว่า "ยิ่งศึกษาพุทธศาสนา ยิ่งไม่รู้พุทธศาสนา" เป็นต้น คำพูดลักษณะเช่นนี้ ย่อมทำให้คนที่ไม่เข้าใจความหมายที่แท้จริง เข้าใจไขว้เขวไปได้ คำพูดลักษณะเช่นนี้ ทำให้ผู้ฟังเกิดความสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าความหมายที่แท้จริงของสิ่งที่ท่านพูด ทางค่านิยมคริสตศาสนา ท่านได้เปรียบเทียบหลักธรรมของพุทธธรรม และคริสตธรรม โดยเฉพาะการเสนอว่า "พระเจ้า" เป็นสิ่งที่มิอยู่ในหลักของพุทธศาสนา แต่ในพุทธศาสนา พระเจ้ามิใช่เป็นบุคคล แต่เป็นพระเจ้าในฐานะกฎของธรรมชาติ ผู้สร้าง ผู้ควบคุม ผู้ทำลายสรรพสิ่ง

ท่านมีความเห็นว่า "พระเจ้าคือยอดสุดของนักการเมือง" และเรียกร้องให้ทุกคนเป็น "นักการเมืองของพระเจ้า" ซึ่งโดยสาระที่แท้จริงก็คือ ท่านต้องการให้มีการจัดระบบการเมืองให้ประกอบด้วยธรรม ให้เป็นไปตามกฎแห่งธรรมชาติ คือ ทำให้สังคมมีความสงบ และมีสันติภาพ รายละเอียดของการวิเคราะห์แนวความคิดพุทธศาสนานิกายมหายาน นิกายเซน และคริสต์ศาสนา กับความคิดทางการเมืองของพุทธทาสภิกขุ จะได้เสนอไว้ในบทที่ 5

2. ท่านพุทธทาสมองสิ่งต่าง ๆ โดยมีธรรมชาติเป็นแกนกลางความคิด คือ เมื่อท่านพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ท่านจะนำมาเปรียบเทียบกับธรรมชาติรอบ ๆ ตัว ดังเช่นที่ท่านได้ให้ความหมายของธรรม 4 ความหมาย คือ ตัวธรรมชาติ กฎของธรรมชาติ การปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ และผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ ท่านพุทธทาสเห็นว่า ธรรมชาติมีความสัมพันธ์ที่สอดคล้องต่อกัน มีความสัมพันธ์กันอย่างมีเมตตากรุณา เอื้อเพื่อเอื้อแก่ต่อกัน อยู่กันอย่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน สามารถอยู่ด้วยกันได้อย่างมีความสงบ และสันติภาพ เป้าหมายของสังคมและการเมืองจึงต้องสอดคล้องกับสภาพธรรมชาติ คือ มีเป้าหมายเพื่อให้สังคมมีความสงบ และมีสันติภาพ และท่านได้อาศัยธรรมชาติเป็นพื้นฐานของแนวความคิดระบบการเมืองแบบ "สัมมิกสังคมนิยม" ด้วย

3. แนวความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสนั้น เน้นในจุดมุ่งหมาย (ends) ยิ่งกว่าวิธีการ (means) เราจะพบว่าเมื่อท่านพุทธทาสจะคิดสิ่งใดขึ้นมา ท่านจะคำนึงถึงจุดมุ่งหมายที่จะได้รับจากสิ่งนั้นมากกว่าจะคำนึงถึงวิธีการที่จะทำให้ได้สิ่งนั้น ดังจะเห็นได้จากที่ท่านพุทธทาสไม่เน้นว่าระบบการเมืองจะเป็นรูปแบบใด คือ มีวิธีการปกครองอย่างไร แต่ท่านพุทธทาสไปเน้นตรงจุดที่ว่า ระบบการเมืองเพื่อประโยชน์สุขของใคร ด้วยความคิดที่มีลักษณะเช่นนี้ จึงทำให้ท่านพุทธทาสปฏิเสธระบบการเมืองที่มีอยู่ในปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็ระบบการเมืองแบบประชาธิปไตย หรือสังคมนิยมมาร์กซิสต์ เพราะจุดมุ่งหมายในทางปฏิบัติของทั้ง 2 ระบบนี้ ไม่ได้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของท่าน คำว่า "ประชาธิปไตย" และ "สังคมนิยมมาร์กซิสต์" จึงเป็นเพียงคำที่แสดงถึงวิธีการในการปกครองเท่านั้น มิได้เป็นจุดมุ่งหมาย หรืออุดมการณ์ทางการเมืองในความคิดของท่านพุทธทาสแต่อย่างใด

จากการที่แนวความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาส ไปเน้นที่จุดมุ่งหมายเป็นสิ่งที่สำคัญ จึงทำให้ท่านพุทธทาสไม่ยึดติดกับวิธีการใด ๆ เลย ในทางตรงกันข้าม วิธีการใด ๆ

หากสามารถสนองตอบต่อจุดมุ่งหมายดังกล่าวของท่านได้แล้ว ท่านถือว่าใช้ได้หมด แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อเปรียบเทียบระหว่างวิธีการต่าง ๆ แล้ว ท่านพุทธทาสกลับเห็นว่าวิธีการเบ็ดเตล็ดสามารถให้ผลในทางปฏิบัติได้รวดเร็วกว่าวิธีการอย่างอื่น แต่เบ็ดเตล็ดของท่านพุทธทาสมีธรรมกำกับอยู่ เป็นเบ็ดเตล็ดของคนที่มีใจของทรรพชาลย์ เบ็ดเตล็ดในฐานะเป็นวิธีการในการปกครองของท่านพุทธทาส จึงมีใจเบ็ดเตล็ดเพื่อกลุ่มของตนเอง (คณาธิปไตย หรือ Oligarchy) มีใจเบ็ดเตล็ดของชนชั้นกรรมาชีพหรือเบ็ดเตล็ดของพรรคคอมมิวนิสต์ มีใจเป็นเบ็ดเตล็ดเพื่อความมั่นคงของรัฐ แต่เป็นเบ็ดเตล็ดเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง ท่านพุทธทาสเห็นว่าผู้ปกครองที่มีธรรมเท่านั้น ที่สามารถจะทราบได้ว่า อะไรคือสิ่งที่ดีสำหรับผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง ดังนั้นผู้ปกครองเท่านั้นที่จะรู้ว่า ควรจะทำอะไร เพื่อประโยชน์สุขของผู้ที่อยู่ใต้ปกครอง

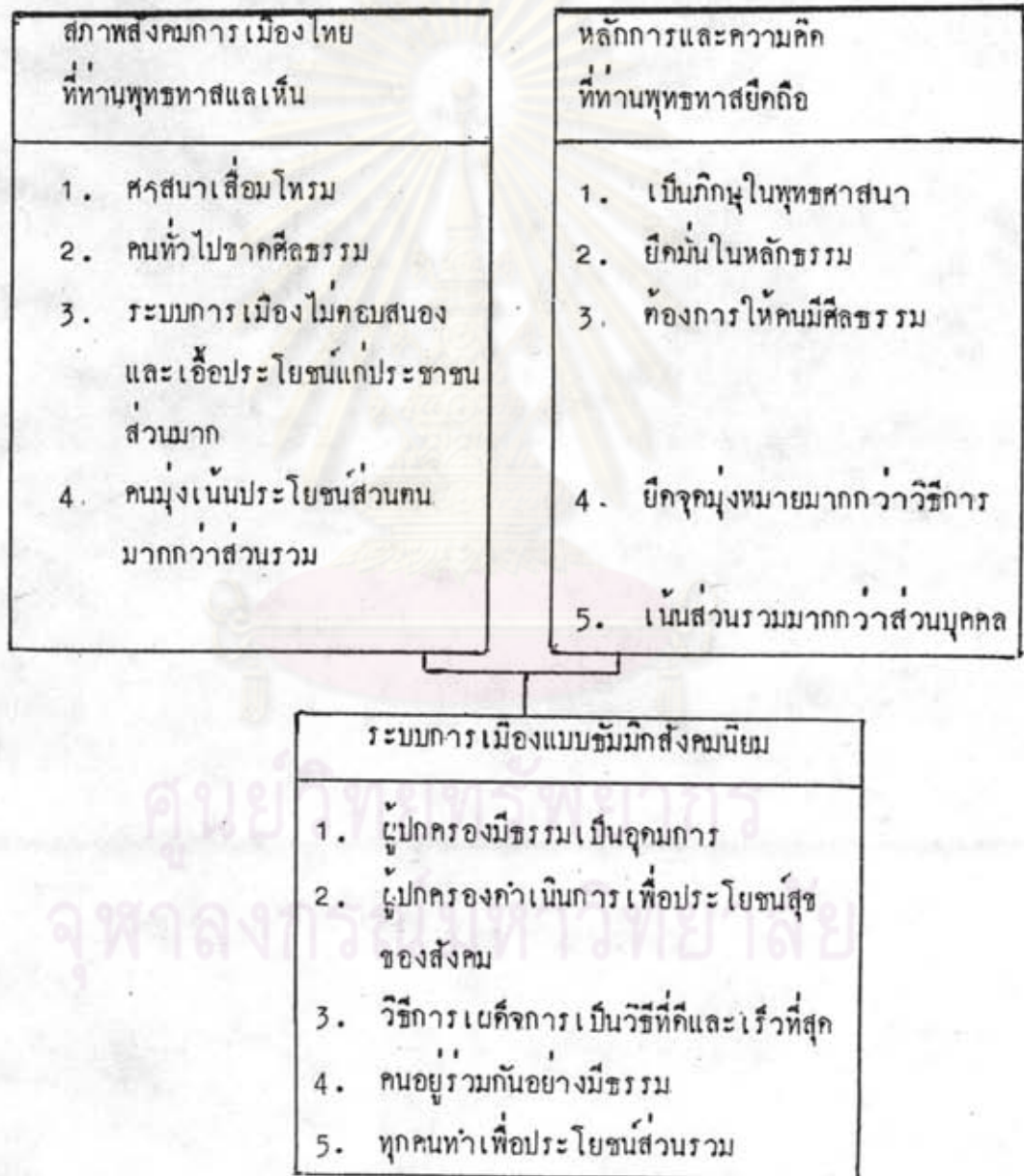
การมุ่งในจุดมุ่งหมายของการ เมืองมากกว่าวิธีการทางการ เมืองจึงเป็นลักษณะ เคนอีกประการหนึ่งในแนวความคิดทางการ เมืองของท่านพุทธทาส

4. แนวความคิดทางการ เมืองของท่านพุทธทาส เน้นตัวผู้ปกครองมากกว่าตัวผู้ใต้ปกครอง ท่านพุทธทาสเน้นถึงการหาตัวผู้ปกครองที่มีธรรมมาเป็นผู้ดำเนินการปกครอง เพื่อให้ประชาชนมีธรรม มากกว่าที่จะให้ประชาชนทั้งหมดมีธรรม เพื่อแสวงหาตัวผู้ปกครองที่มีธรรมตามมา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าในแนวความคิดทางการ เมืองของท่านพุทธทาส ผู้ปกครองที่ดีจะทำให้ประชาชนผู้ใต้ปกครองศึกษามากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ท่านพุทธทาสได้เสนอให้ประชาชนผู้ใต้ปกครองปฏิบัติตาม ทศพิธราชธรรม หรือธรรมของพระราชา 10 ประการ เพื่อให้สอดคล้องต่อกันในการนำไปสู่ ความสุขและสันติภาพของสังคมและการ เมือง

5. ความคิดทางการ เมืองของพุทธทาสภิกขุ มีลักษณะการประนีประนอมอยู่มาก ทั้งที่ท่านพุทธทาสมีปณิธานว่า "จะทำความเข้าใจระหว่างศาสนาต่าง ๆ" หรือความคิดที่ว่า "ศาสนาทุกศาสนามีหัวใจเป็นสังคมนิยม" ท่านพุทธทาสพยายามที่จะนำแนวความคิดของศาสนาต่าง ๆ มาใช้เพื่อความร่วมมือกัน ท่านได้อธิบายเรื่องพระเจ้าของคริสตศาสนา เปรียบเทียบกับแนวความคิดทางพุทธศาสนา และท่านได้สรุปว่า ทุกศาสนามีหัวใจเหมือนกัน คือ สอนให้คนพ้นจากความทุกข์ ทั้งทุกข์ของตนเอง และทุกข์ของสังคม

จากลักษณะเด่นในแนวความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสที่ได้กล่าวมาแล้ว เพื่อให้เกิดความเข้าใจในแนวความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสอย่างชัดเจนขึ้น เราอาจจะแสดงระบบความสัมพันธ์ของความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสได้ดังนี้.-

ในบทนี้ ได้ศึกษาแนวความคิดเรื่อง "ขัมมิกสังคมนิยม" ระบบการเมืองอุคมคติ
 ของพุทธทาสภิกขุ แสดงถึงความหมาย หลักการ ผู้ปกครอง วิธีการในการปกครอง การนำ
 ความคิดขัมมิกสังคมนิยมมาใช้ในประเทศไทย และลักษณะเด่นของความคิดทางการเมืองของ
 พุทธทาสภิกขุ ในบทต่อไปจะเป็นการวิเคราะห์ความคิดทางการเมืองของท่านพุทธทาสในคำ
 ท่าง ๆ ในทัศนะของผู้วิจัย รวมทั้งจากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีความใกล้ชิดกับท่านพุทธทาส โดยจะ
 เน้นในเรื่องการนำแนวความคิดของท่านพุทธทาสมาใช้เป็นแนวทางปฏิบัติ ผลที่ได้จากการศึกษา
 ทั้งหมดจะนำมาพิสูจน์สมมติฐานที่ตั้งไว้ตั้งแต่ต้น และนำไปสู่ข้อสรุปในบทสุดท้ายต่อไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย